

Формування моральної культури особистості у процесі професійної підготовки

У статті проаналізовано погляди учених на проблему формування моральної культури студента в умовах професійної підготовки до майбутньої педагогічної діяльності та окреслено оптимальні шляхи щодо культурного розвитку особистості майбутнього фахівця в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Ключові слова: професійна підготовка, моральна культура особистості, культурний розвиток, професійно-особистісні якості.

Постановка проблеми у загальному вигляді... На сучасному етапі оновлення українського суспільства, відродження духовної культури нації, науковці та практики визначають нові напрями і пріоритети освітньої галузі. Зокрема, у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Національній доктрині розвитку освіти», «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» наголошено на необхідності підвищення якості підготовки педагогічних працівників, формування їх професійних умінь. Демократизація навчально-виховного процесу у закладах освіти вимагає підвищення моральної культури педагога. Від рівня його професійної підготовки залежить розвиток інтелектуального потенціалу нашої нації, формування особистості кожного громадянина нашої держави. А це вимагає переорієнтації вищої педагогічної освіти на духовне, культурне та емоційне збагачення студентів, залучення їх до світу загальнолюдських цінностей та спілкування в гуманістичному стилі. Культура є джерелом та вершиною людських діянь, досягнень людства, оскільки повноцінно жити, розвиватись та творити собистість може лише в культурному середовищі.

Аналіз досліджень і публікацій... Учені зосереджують свою увагу на різних аспектах формування моральної культури особистості. Так, у працях І.Зязюна та С.Гончаренка проаналізовано моральні та етичні сторони цієї проблеми. О.Сухомлинська обґрунтувала тезу щодо ролі моральних цінностей як смислоутворювального ядра духовності. Проблема культури особистості як соціокультурного явища, досліджують такі учені як Т.Адуло, В.Біблер, Л.Буєва, М.Гончаренко, М.Кагана, В.Семенова та ін. Питання необхідності формування культури особистості актуалізовано в наукових працях Ю.Аксенова, М.Боровика, С.Бороніна, Н.Крилової, В.Чеснокова та ін. На проблемах забезпечення підготовки до самоаналізу особистісно-професійних якостей зацентровано у працях (М.Войновича, А.Капської, Л.Карамушки, Н.Коломінського, О.Пехоти, П.Подкасистого, М.Портнова, П.Решетникова, Р.Скульського, В.Сластенина, А.Старевої тощо. Зокрема учені акцентують на тому, що готовність до педагогічної професії передбачає формування таких моральних якостей особистості, які забезпечать майбутньому педагогу можливість усвідомлено і компетентно здійснювати професійну діяльність. Духовний розвиток особистості є предметом досліджень у галузі педагогіки і психології (І.Бех, Ж.Маценко, М.Піщулін, Е.Помиткін, Ж.Юзвак). Незважаючи на посилення наукового інтересу до означеної проблеми, недостатньо розробленим є питання формування моральної культури особистості в процесі професійної підготовки до майбутньої педагогічної діяльності.

Формулювання цілей статті... В межах дослідження проаналізуємо погляди учених щодо формування моральної культури особистості та окреслимо оптимальні педагогічні підходи щодо культурного розвитку студента у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу... Загальновідомо, що основним чинником становлення моральної культури суспільства є загальна культура особистості, яку розглядаємо як необхідний комплекс загальнокультурних знань, ціннісних уявлень, універсальних засобів пізнання, мислення, форм практичної діяльності, без оволодіння якими неможливі взаєморозуміння, взаємодія та гармонія особистості і суспільства. Жодна людина не народжується соціальною та культурною, моральною чи аморальною, а стає такою лише в процесі своєї життєдіяльності. Все більше учених та педагогів наголошують на тому, що лише освічена та високиморальна людина здатна повноцінно виконувати свої соціальні функції в суспільстві й одночасно реалізовувати себе в своїй професійній діяльності.

У процесі підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності необхідно створити такі умови, які б сприяли формуванню та розвитку особистісно-професійних якостей, що забезпечує підпорядкування зовнішніх і внутрішніх умов саморозвитку особистості в її оволодінні

професійною діяльністю. Як вважає О.Карпенко, емоційно-ціннісні властивості особистості можуть змінюватись впродовж професійної діяльності (під впливом ситуацій, змісту діяльності, категорій батьків вихованців), оскільки вони є психічним особистісним утворенням [1, с.64] і безпосередньо впливають на якість педагогічної діяльності.

Зазначимо, що професійне навчання, як відомо, будується на взаємодії того, хто навчається (студента), і того, хто навчає (викладача). У навчально-виховному процесі вищого навчального закладу студент і викладач перебувають в зонах розвитку особистісного та професійного досвіду. В результаті цього, значущими у професійному навчанні студента стають потреби, мотиви навчально-пізнавальної діяльності, особистісні цілі і здібності, а для викладача – мета, зміст, форми, методи й прийоми підготовки, засоби навчання. Слід також відзначити, що у навчальній діяльності в майбутнього фахівця розвиваються професійно-особистісні якості, які згодом проявляються в професійно-педагогічній діяльності.

У руслі проблеми дослідження, завдання вищого навчального закладу вбачаємо в забезпеченні таких організаційно-педагогічних умов, які б сприяли формуванню позитивної мотивації, інтересу до педагогічної діяльності, завдяки яким студенти могли б набувати необхідних знань, умінь та навичок, формувати і розвивати професійно-особистісні якості, необхідні їм у налагодженні результативної взаємодії з вихованцями.

Якості особистості М.Ярмаченко визначає як загальні якості, які визначаються насамперед здібностями і характером [2, с.513]. *Професійно-особистісні* якості визначаємо як цілісну сукупність елементів внутрішньої структури особистості, що визначають зміст соціально значущих і професійно важливих властивостей випускника вищого навчального закладу та забезпечують успішність професійної діяльності.

У контексті нашого дослідження, освіту педагога розглядаємо в загально-професійному та особистісному значеннях. У загально-професійному значенні – це освітній процес у ВНЗ, що визначає можливості розвитку та межі діяльності майбутнього педагога, його ініціативність, компетентність, творчість, спроможність орієнтуватись у мінливій ситуації, ефективно розв'язувати практичні завдання та досягати запланованих результатів. У особистісному – це здатність до самовдосконалення і вміння послуговуватись відповідними засобами задля забезпечення ціннісно-особистісного професійного розвитку.

В очах батьків і дітей педагог має статус «морально вищої» людини [3, с.55]. Особливо це стосується батьків і педагога, він є своєрідним «взірцем для наслідування» не лише для вихованців, а й для батьків, оскільки виконує просвітницькі функції. Тому до майбутнього вихователя ставляться особливі вимоги з формування та розвитку необхідних професійно-особистісних якостей.

Як відомо, студентам ВНЗ під час навчально-виховного процесу притаманна спонтанна поведінка. Майбутні вихователі здебільшого обирають «демонстративний» стиль спілкування, прагнуть подолати «формальні вимоги». Як зазначає В.Семиченко, виникає «подвійна мораль», студенти начебто «грають у педагога» [3, с.56] у процесі моделювання педагогічних ситуацій під час лабораторно-практичних занять та проходження практики, а у вільний час перестають контролювати свою поведінку.

Характер є стрижнем особистості, головним визначальником її індивідуальності. Виділяються дві групи з-поміж рис характеру. Перша виражає систему ставлень до дійсності (до інших людей, праці та її результатів, до самого себе). Риси характеру, в яких виражено ставлення до інших людей, охоплюють такі моральні якості як чуйність, гуманність, чесність тощо. Другу групу характеру становлять вольові риси, що визначають вміння і готовність керувати своєю поведінкою згідно з певними принципами. В особистісних якостях поєднано вроджене і набуте [4, с.351]. Згідно з міркуваннями ученого, інтегративна сукупність фізичних, інтелектуальних, загальнокультурних і моральних якостей функціонують як складові педагогічної культури педагога. Відповідно, учені виділяють наступні моральні якості: любов до дітей, тактовність, прагнення до самоудосконалення, чуйність, безконфліктність, гуманність, толерантність, порядність відповідальність, дисциплінованість, чесність та ін.

У дослідженнях останніх років (Г.Балл, І.Бех, С.Гончаренко, О.Пехота, В.Семиченко) з проблем гуманізації педагогічної підготовки педагога наголошено на моральних якостях, які необхідно розвивати в стінах ВНЗ у процесі професійно-педагогічної підготовки: емпатія, толерантність, здатність розуміти і приймати унікальність особистості; прагнення до емоційної підтримки іншого; здатність обґрунтовувати свої вчинки і виділяти мотиви діяльності; рефлексія [5, с.45-48].

Принциповими для нас є міркування А.Старевої [159, с.52] та О.Пехоти [5, с.48-49], які вважають, що у процесі підготовки педагога необхідно формувати *особистісні професійні якості*, в яких відображено загальну і професійно-педагогічну спрямованість. Це відповідальність, любов

до дітей, благородство, доброта, принциповість, правдивість, працьовитість; *емоційно-вольові якості особистості* (витримка, самовладання, вимогливість).

Певний інтерес для нашого дослідження становлять судження В.Семиченко, О.Галус, Л.Зданевич, П.Решетнікова. Учені виділяють *інтегральні якості*, які прямо не співвідносяться з одним певним явищем, однак формуються за участю усіх чинників навчально-виховного процесу, а саме: становлення певної структури характеру; формування індивідуального стилю діяльності; оптимізація індивідуальної системи життєвих і професійних цінностей; формування стійкої професійної позиції; загальної гуманістичної спрямованості особистості [6, с.103].

Відповідальність педагога вважаємо однією з найважливіших професійно-особистісних якостей вихователя дошкільного навчального закладу з погляду його обов'язків та професійного становлення, оскільки він несе відповідальність за виховання та розвиток дитини раннього віку у тісній взаємодії з батьками вихованців. Тому відповідальність є не лише важливою моральною категорією, але й має інтегральну характеристику.

Відповідальність – категорія етики і права, що відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення особистості до суспільства; характеризується виконанням морального обов'язку та правових норм [7, с.49]. За переконанням О.Чуприни, відповідальність – це співвідношення здатності та можливості людини виступати суб'єктом своїх дій; здатність людини свідомо, добровільно виконувати певні вимоги й здійснювати поставлені перед нею завдання; робити правильний моральний вибір [8, с.175]. У контексті формування професійних умінь та навичок важливість формування відповідальності розглядаємо у таких напрямках: відповідальності педагога перед дитиною за її повноцінний морально-психологічний, фізичний, розумовий розвиток; за підвищення педагогічної культури молодих батьків; за дотримання морально-етичних норм і цінностей, що впливають з суспільних і громадських вимог до особистості педагога-професіонала, здатного впливати на «суб'єктів» (батьків, дітей) педагогічної взаємодії. Це вимагає від майбутнього педагога удосконалення та розвитку відповідних моральних професійно-особистісних якостей, належного рівня сформованості знань та вмінь шляхом наповнення у ВНЗ навчальних курсів науково-теоретичною, культурологічною інформацією, спрямованою на формування професійних цінностей та цілей.

Важливим чинником формування моральної культури особистості є таке середовище, яке уможливує задоволення особистісної потреби у повазі, любові, співчутті, милосерді, толерантності, у забезпеченні спілкування, наповненого красою та духовним змістом. Неабияку роль у цьому відіграє особистість викладача, його вміння невимушено та відверто вести мову про складні поняття, а проблемний зміст практичних занять створює умови для розкриття кожним студентом своїх поглядів та переконань, що дає можливість викладачеві вчасно вносити корективи та певною мірою впливати на формування моральної свідомості та культури майбутніх фахівців.

Належної уваги варто приділяти самоаналізу та самовдосконаленню. Задля цього, під час лабораторно-практичних занять використовували картки обліку рівня сформованості професійно-особистісних якостей. Експертну оцінку доповнювали самооцінкою. Для відстеження рівня професійно-особистісного зростання студентів склали загальну карту розвитку їхніх моральних якостей. Така робота давала можливість більше уваги приділити студентам з низьким рівнем розвитку певної якості. Скажімо, у тих, хто засвідчив низький рівень тактовності, детальніше контролювали рівень опанування ними понятійним апаратом під час засвоєння теоретичних курсів з дошкільної педагогіки, методик дошкільної освіти, основ педагогічної майстерності шляхом проведення семінарсько-практичних і лабораторних занять (вправа «Впевнені, невпевнені, некоректні відповіді»). Давалися різноманітні поради для розвитку тактовності. Аналогічну роботу проводили з іншими групами студентів, в яких було виявлено професійно-особистісні недоліки. Для самодіагностики застосовували різноманітні тести («Діагностика рівня емоційної стабільності і здатності до керування емоційним самопочуттям», «Прагнення до творчої діяльності», «Чи готові ви до співробітництва?», «Опитувальний листок Форверга на контактність», «Уміння слухати і чути», «Як у вас з почуттям гумору?», «Психологічний самотренінг з розвитку навичок емпатії», «Визначення типових способів реагування на конфліктну ситуацію», «Діагностика вивчення студентами якостей толерантності при роботі з сім'ями», «Наскільки Ви толерантні?», «Методика комунікативної установки В.Бойко», «Наскільки Ви терплячі до інших людей?», «Наскільки добре володієте своїм настроєм?»).

Ефективними для формування моральної культури особистості є розвивально-стимулювальні вправи «Скажи про мене щось хороше», «Плітки», «Впевнені, невпевнені, некоректні відповіді», «Скульптура», «Вчимося спостерігати». Праналізуємо деякі з них.

Вправа «Скульптура».

Мета: розвиток професійно-особистісних якостей, зокрема спостережливості.

Завдання:

1. Поділитися на команди (5-6 осіб в кожній).
2. Упродовж 10 хвилин виокремити 2–3 якості особистості, які необхідні дорослому (педагогові, батькам) для успішної взаємодії з дітьми.
3. Продемонструвати цю якість у вигляді скульптури (без слів, із допомогою невербальних засобів спілкування). Студенти з інших команд відгадують, які ж якості відображено в скульптурі.
4. Обговорити результати роботи в групах.

Вправа «*Впевнені, невпевнені, некоректні відповіді*».

Мета: розвиток професійно-особистісних якостей (емпатії, високої моральності, самовладання, відповідальності, тактовності).

Завдання: кожній команді студентів пропонують змоделювати ситуацію, у якій педагог-консультант відповідає на запитання чи прохання батьків так, як відповіла б невихована, нестримана людина (агресивний підхід); невпевнена (пасивний підхід); упевнена людина (дипломатичний підхід).

Ймовірні ситуації:

- Ви дуже поспішаєте, а хтось із колег попросив вас затриматись...;
- Людина, якій ви не симпатизуєте, просить у вас допомоги...;
- Ви вже повторили щось двічі, але колега вас не чує (не розуміє)

Вправа «*Скажи про мене щось хороше*».

Мета: розвиток професійно-особистісних якостей (емпатії, тактовності, самовладання, відповідальності, високої моральності).

Завдання:

1. Студенти діляться на групи по три особи. В трійках один студент стає попереду спиною до двох інших.
2. Двоє студентів отримують завдання впродовж трьох хвилин говорити про третю особу лише хороше.
3. За сигналом викладача учасники міняються ролями.

Бесіда зі студентами після проведення вправи:

- Що Ви відчували, коли про вас говорили?
- Що Ви відчували, коли потрібно було говорити лише хороші слова про іншу людину?
- Чи легко говорити хороше, коли Ви знаєте, що ця людина Вас чує (чи навпаки)?

Таким чином, використання розвивально-стимулювальних вправ сприяло формуванню моральної культури особистості студентів та активізації їх навчально-пізнавальної діяльності.

Прийом *співпереживання ситуації* застосовували задля формування моральних якостей (*емпатія, тактовність, відповідальність*) та умінь студентів налагоджувати роботу з вихованцями. Він розрахований на розвиток у майбутніх вихователів здатності не лише аналізувати, а й переживати все, що відбувається з дитиною та батьками .

Висновки... Отож, процес формування моральної культури особистості розуміємо як такий, що відбувається шляхом пізнання людиною самої себе, розвитку потреби самоудосконалення через самоосвіту та самовиховання, відкриття можливостей для реалізації своїх потенційних можливостей, досягнення результатів, осягнення навколишнього світу та свого зв'язку з ним. Таким чином, завдання щодо культурного розвитку студентів можна реалізувати тільки за умови реального зміщення акцентів педагогічної діяльності в бік гуманізації навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. Сучасному суспільству потрібен фахівець, який не лише володіє достатньою сумою знань, а педагог з достатньою професійною та гуманітарною підготовкою, духовний світ якого сформований системою культурних цінностей.

Надалі дослідження означеної проблеми може здійснюватися у напрямі конкретизації тих компонентів педагогічного процесу вищого навчального закладу, які спроможні сприяти формуванню та розвитку моральної культури майбутніх фахівців у процесі їхньої професійної підготовки.

Список використаних джерел і літератури:

1. Карпенко О. Г. Соціальний працівник: деякі аспекти професійної підготовки : навч.-метод. посіб. / О. Г. Карпенко. – К. : Держ. ін-т розвитку сім'ї та молоді, 2007. – 144 с.
2. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
3. Середницька А. Національні пріоритети розвитку дошкільної освіти / А. Середницька // Дошкільне виховання. – 2006. – № 9. – С. 3.
4. Семиченко В. А. / Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу / за заг. ред. В. А. Семиченко. – Хмельницький : ХГПІ, 2001. – 253 с.

5. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / [О. М. Пехота, В. Д. Будає, А. М. Старева, К. Ф. Нор, В. І. Шуляр, І. М. Михайлицька, І. В. Манькусь, Т. В. Тихонова, О. Є. Олексюк, О. І. Галицький ; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти]. – К. : Вид. А.С.К. 2003. – 240 с.
6. Даль В. Толковый словарь : в 4 т. – Т. 4. / В. Даль. – М. : Русский язык, 1982. – 420 с.
7. Решетников П. Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей: Рождение мастера : кн. для преподават. высш. и средн. пед. учеб. заведений / П. Е. Решетников. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
8. Чуприна О. Проблема відповідальності соціального педагога / О. Чуприна // Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці: збірник наукових праць / за ред. Т. Завгородньої. – Івано-Франківськ, 2005, – 340 с.

Анотація

Г.В.Борин

Формирование нравственной культуры личности в процессе профессиональной подготовки

В статье осуществлено анализ взглядов ученых на проблему формирования нравственной культуры студента в условиях профессиональной подготовки к педагогической деятельности. Предлагаются пути культурного развития личности будущего специалиста в учебно-воспитательном процессе высшего учебного учреждения.

Ключевые слова: нравственная культура личности, профессиональная подготовка культурное развитие, профессионально-личностные качества.

Summary

H.V.Borin

Forming of Personality's Moral Culture in Professional Training Process

The scientists' opinions to the problem of the student's moral culture forming under the conditions of professional training to future professional activity are analyzed in the article, and the main ways for cultural development of future specialist personality in educational process of higher educational institution are determined.

Key words: personality's moral culture, professional training, cultural development, professional-personal qualities.

Дата надходження статті: «1» жовтня 2012 р.

УДК 821.161.2 : 37.01

О.Б.БУДНИК,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
(м.Івано-Франківськ)*

Іван Франко про етновиховання української молоді

У статті охарактеризовано провідні ідеї концепції етновиховання української молоді Івана Франка на тлі сучасних глобалізаційних процесів. Значна увага приділена питанням формування національної самосвідомості особистості, підготовки зростаючого покоління до участі в державотворчих процесах на засадах гуманізму та свободи.

Ключові слова: Іван Франко, етновиховання, національна самосвідомість, етнографічна діяльність, українська молодь, національний виховний ідеал, етновиховний простір, етнокультурна ідентифікація, етнічна соціалізація.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Актуальність проблеми етнічного виховання особистості в контексті її соціалізації супроводжується низкою суперечностей між:

потребою суспільства в збереженні національної самобутності народів, котрі проживають на території України, і недостатньою увагою соціально-культурних інститутів до процесів етнокультурної ідентифікації, соціальної адаптації і творчої самореалізації зростаючого покоління;

зростанням національної самосвідомості сучасної молоді, її зацікавленість етнокультурою, з одного боку, та відсутністю педагогічної моделі впливу на процес етновиховання в умовах вищого навчального закладу, з іншого;

наявним рівнем підготовки майбутніх педагогів і реальними вимогами суспільства до реалізації практичних виховних завдань із урахуванням етнокультурних цінностей народу в руслі гуманістичної концепції освіти;

поширенням у молодіжному соціумі радикальних рухів і течій, що негативно впливають на особистість, зокрема, в умовах вищого педагогічного навчального закладу, та неефективною